

Л. Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л. Н.
ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

**«АДАМИ КАПИТАЛ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ
НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ»**

*Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ*

СБОРНИК ТРУДОВ

Международной научно-практической конференции

**«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ»**

WORKS

of the International scientific and practical conference

**«HUMAN CAPITAL AS THE MAIN FACTOR OF ECONOMIC
DEVELOPMENT»**

Астана

20 қазан 2022

УДК 331.5 (075.8)

ББК 65.240я73

А 24

Рецензенты: профессор «Esil University», д.э.н. Галиева А.Х.
профессор Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева, д.э.н.
Шалболова У.Ж.

Редакционная коллегия

Макыш С.Б. – д.э.н., профессор, декан экономического факультета, Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, г.Астана

Байжолова Р.А. – д.э.н., профессор, Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, г.Астана

Ауелбекова А.К. – к.э.н., доцент Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, г.Астана

Исаева Б.К. – PhD., доцент, Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, г.Астана

ISBN 978-601-337-744-5

«Адами капитал экономикалық дамудың негізгі факторы ретінде» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының еңбектер жинағы. –Астана: Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2022. -330б.

Сборник трудов международной научно-практической конференции «Человеческий капитал как основной фактор экономического развития». – Астана: Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, 2022. -330с.

Works of the International scientific and practical conference «Human capital as the main factor of economic development». - Astana: L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2022. -330p.

УДК 331.5 (075.8)

ББК 65.240я73

ISBN 978 – 601 – 337 – 744 – 5

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2022

© Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2022

© L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2022

орындарында білім сапасын жоғарылату. Педагогтардың ауылдық аумақтарда жетіспеуі әлі де өзекті;

- Ауылдық аумақтарда дер кезінде сапалы медициналық көмек беру. Ауылдықтардың медициналық қызметке қол жетімділігін қамтамасыз ету;
- Ауыл еңбек нарығын дамыту, ауыл халқының жұмыспен қамтылуы, ауылдық жердегі жұмыссыздықтың жоғары болуы.

Осы айтылған мәселелерді шешу арқылы ауылдық аумақтарды тұрақты дамыту, ауылдық аумақтардың адами капиталын қалыптастыру мен дамытуға мүмкіндік туады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Арзуманян М.С. Устойчивое развитие сельских территорий //Азимут научных исследований: экономика и управление. 2019. Т.8. -№4(29). -С.57-60.

2. Шабага А.А. Устойчивое развитие сельских территорий: понятие и сущность //https://docplayer.ru/46971217-Ustoychivoe-razvitie-selskih-territoriy-ponyatie-i-sushchnost.html

3. Моргунов В.П. Особенности и факторы развития человеческого капитала в экономике, основанной на знаниях /Интеллект. Инновации. Инвестиции. - 2013. -№4. -С.100-104.

4. Майдырова А.Б. Человеческий капитал нации в условиях формирования информационного общества: методологический аспект. –Астана. Акад.гос.упр.при Президенте Республики Казахстан, 2008. -167 с.

5. Колоскова Ю.И., Бордаченко Н.С. Человеческий капитал как фактор устойчивого развития сельских территорий //Социально-экономический и гуманитарный журнал Красноярского ГАУ. -2018. -№1. -С.81-90.

6. Зайцева М.В. Формирование и использование человеческого капитала сельских территорий // Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд.экон.наук, Воронеж, 2019. -25с.

ӘОЖ 331.101.264.22

АДАМИ КАПИТАЛ ЭКОНОМИКАНЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫН ДАМУҒА ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Махметова Дана Сейсеновна

dana.makhmetova.90@bk.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Евразия ұлттық университетінің докторанты,

Астана қ., Қазақстан

Ғылыми жетекші – Тлесова Э.Б.

Адами капитал қоғамдағы көптеген жаналықтар мен өзгерістердің негізгі көзіне, оның жаңа сапаға көшуін жетілдіру факторына айналуға. Аграрлық саладағы адами капиталды дамыту, оның сапасын арттыру көптеген проблемаларды шешуге мүмкіндік береді, аграрлық сектордың инновациялық

дамуын жеделдетеді. Қазіргі таңда ғылым саласында, жоғарғы технологиялар саласында – икемді, жаңашылдықтарды жинақтауға және іске асыруға қабілетті, жоғары кәсіби деңгейі бар, білім, білік, дағды мен жеке қасиеттерді біріктірудің бірегейлігі мен тиімділігіне негізделген инновациялық тұлғалардың тапшылық проблемасы аса өткір болып отыр. Бұл білім беру жүйесінің жеткіліксіз сапасына, жұмыспен қамтудың тиімсіз құрылымына, экономиканың прогрессивті технологиялық құрылымына сәйкес келмейтін кадрлардың еркін ұтқырлығына байланысты. Қызметкерлердің кәсіби-біліктілік деңгейінің төмендеуі, штаттардың жасақталуының төмендеуі, ауылдық жерлерден еңбек ресурстарының кетуі, білім алғаннан кейін түлектерді жұмысқа қайтарудың төмендігі сияқты ауыл шаруашылығын кадрлық қамтамасыз ету проблемалары аграрлық мамандықтар беделінің төмендеуі аграрлық секторда адами капиталды тартудың, сақтаудың, дамытудың және тиімді пайдаланудың ғылыми негізделген ұсынымдары мен тетіктерін іздестіру қажеттілігіне алып келеді. Бұл мәселенің өзектілігі агроөнеркәсіптік кешен өнімдерінің сапасын, демек, еңбек сапасын арттыру қажеттілігіне байланысты болып отыр [1, 4].

Қазіргі жағдайда ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігін арттыру Қазақстан үшін ерекше маңызды және қағидатты мәнге ие, өйткені экономиканың аграрлық секторы дәстүрлі түрде мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін және оның экономикалық дамуының тұрақтылығын қамтамасыз ететін, сондай-ақ экономиканың барлық салалары үшін адами ресурстардың өсуінің маңызды көздерінің бірі болып табылатын негізгі сала болып табылады. Әлемдік экономиканың қазіргі тенденциялары әлеуметтік өндірістің мақсаты ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік-экономикалық прогрестің маңызды ресурсы болып табылатын адам рөлінің өзгеруін көрсетеді. Адам маңызды факторға және өндірістің қозғаушы күшіне айналады, өйткені ол физикалық және зияткерлік әлеуетінің арқасында көбеюдің ғана емес, сонымен бірге "жаңа құндылықты қосудың" ерекше қабілеттеріне ие [3].

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығындағы жағдай еңбекке қабілетті әлеуетті әлсіз, экономикалық белсенді халықты қалыптастырады. 2021 жылғы жағдай бойынша Қазақстанның ауыл шаруашылығы саласында 1,2 млн - дай адам жұмыс істейді. Соңғы жылдары (бесжылдық) ауыл халқының жалпы санының циклдік сипаты және экономиканың аграрлық секторында жұмыспен қамтылған халықтың циклдік сипаты байқалады. Бұл ретте, егер ауыл халқының саны саласында шамалы өсу тренді сақталса, онда ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылған халық санының тренді айтарлықтай төмендеуге ұшырады. 2017 жылы жұмыспен қамтылған халық саны 1,3 млн аса адамды құраса, 2021 жылы бұл көрсеткіш 1,2 дай млн адамды құрады. Бұл үрдістер әлемдік тәжірибеге толық сәйкес келмейді [10].

Ауыл шаруашылығындағы халықтың экономикалық белсенділігінің деңгейі өте төмен және тоқырау үрдісі бар. 2018 жылы ауыл халқының экономикалық белсенділік деңгейі 16% - ды құрады, 2021 жылы бұл көрсеткіш бар болғаны 12% - ға тең болды. Қазақстан Республикасында 2021 жылғы жағдай

бойынша ауыл шаруашылығы қызметімен (орман және балық шаруашылықтарын есепке алмағанда) айналысатын 17,669 ұйым тіркелген. Салыстыру үшін айта кететін болсақ, 2020 жылы Қазақстанда ауыл шаруашылығы нарығында (орман және балық шаруашылықтарынсыз) жұмыс істейтін 1626 жаңа компания тіркелген [8].

2021 жылдың I тоқсанында бір қызметкердің орташа айлық атаулы жалақысы 230 829 теңгені құрады. Атаулы жалақы индексі 2020 жылдың тиісті тоқсанына 115,2% – ды, нақты жалақы индексі 107,4% - ды құрады [9].

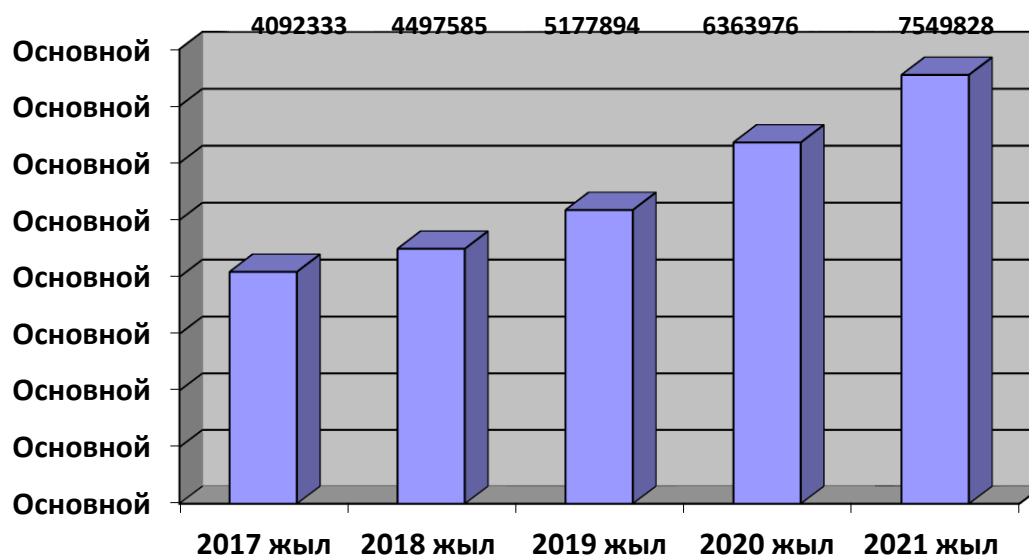
Салалық құрылымда ең жоғары атаулы жалақы тау – кен өндіру өнеркәсібінде және карьерлерді қазуда – 509,8 мың теңге (орташа республикалық деңгейден 2,2 есе жоғары), қаржы және сақтандыру қызметінде – 420,8 мың теңге (1,8 есе), кәсіптік, ғылыми және техникалық қызмет саласында-345,7 мың теңге (1,5 есе жоғары)тіркелген, ақпарат және байланыс саласында-328,1 мың теңге (тиісінше 1,4 есе). Орташа айлық номиналды жалақының төмен деңгейлері ауыл, орман және балық шаруашылығы салаларында – 116,1 мың теңге және сумен жабдықтау; қалдықтарды жинау, өңдеу және жою, ластануды жою бойынша қызмет салаларында – 141,8 мың теңге байқалды [7, 9].

Ауыл шаруашылығында адами капиталды дамытудың экономикалық негіздерін сипаттайтын ең маңызды көрсеткіш жалақы болып қала береді. Статистикалық деректеріне сүйене отырып, ауыл шаруашылығындағы орташа еңбекақы көлемін экономиканың басқа салаларындағы еңбекақымен салыстыратын болсақ, онда аграрлық сектор ең төмен ақы төленетін сала екенін көре аламыз, бұл тиісінше еңбекке қабілетті халықтың ауылдардан жылыстауының күшеюіне және адами капиталдың экономиканың басқа секторларына – құрылыс, көтерме және бөлшек сауда, көлік қызметтері және тағы басқасына ағылуына әкеп соғады [2].

Егер елдің ауыл халқының осындай мәжбүрлі урбандалуын көптеген елдерге тән заңды процесс ретінде қарастыратын болсақ, онда Қазақстан үшін қалаларды шамадан тыс қоныстандыру проблемасынан басқа, ауыл шаруашылығы өндірісін жоғары білікті кадрлармен қамтамасыз ету проблемасы бар. Бұл дәстүр бойынша ғана емес, сонымен қатар азық-түлік қауіпсіздігіне төнетін қауіп, өсіп келе жатқан әлеуметтік тұрақсыздық сияқты жаһандық сын-қатерлерге байланысты аграрлық сектор басым болып қалатындығына байланысты.

Аграрлық секторда жұмыспен қамтылған халықтың қысқаруына ауылшаруашылық жұмыстарының маусымдылығы мен ауыр еңбек жағдайлары ғана емес, сонымен қатар өнімділікті анықтайтын және, сайып келгенде, болжанбайтын ауа-райы жағдайлары да әсер етеді.

Белсенді жұмыспен қамтылған ауыл халқының еңбек қызметінің нәтижелік көрсеткіштері болып ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылымы болып саналады, бұл көрсеткіш салыстырмалы түрде төмен өсу үрдісіне ие (млн.теңге).

Сурет – 1. Ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылымының динамикасы

Ескерту: [8] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы шығарылымының көлемі еңбек өнімділігіне байланысты:

- бір агроқұрылымға есептегендегі өндіріс көлемі (түрлері бойынша);
- жұмыспен қамтылған бір ауыл қызметкеріне есептегендегі өндіріс көлемі.

Осы факторлардың барлығы елдің адами капиталының сапасын жаңғырту және оны Қазақстан Республикасының аграрлық секторында жетілдіру үшін ерекше жағдайлар жасау қажеттілігін айқындайды.

Аграрлық секторда адами капиталдың жоғары деңгейін қамтамасыз ету мақсатында, біздің ойымызша, оның барлық құрамдас элементтерін: экономикалық, мәдени-адамгершілік, әлеуметтік, білім беру және басқа да әлеуеттерді қамтитын кешенді бағдарлама әзірлеу және іске асыру қажет. Уәждемелер мен ынталандыруларды (еңбекке ақы төлеу, салықтық және әлеуметтік жеңілдіктер) ұлғайту есебінен, оның ішінде кәсіпкер фермерлер үшін де ауыл шаруашылығы өндірушісінің еңбек өнімділігін арттыруды көздейтін экономикалық ресурс басымдық болуға тиіс. Табиғи жағдайлары мен жаңа экономикалық болмысын – Қазақстанның Еуразиялық одаққа, Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруін ескере отырып, елдің барлық өңірлерінің ауылдық аумақтарын дамыту жөніндегі болжамды жоспар бағдарламаның басқа да маңызды аспектісі болуға тиіс. Бұл шаралар аграрлық сектор үшін мамандардың білім сапасын арттырумен толықтырылуы тиіс [5, 6].

Соңғы жылдары адами капитал қоғамдағы көптеген жаңалықтар мен өзгерістердің негізгі көзіне, оның жаңа сапаға көшуін жетілдіру факторына айналып, қоғам өмірі салаларының дамуында көрініс табуда. Адами капитал еңбек өнімділігінің өсуін қамтамасыз етуге қабілетті және қолда бар барлық ресурстар біріктірілген жағдайда – инновациялық негізде әлеуметтік-

экономикалық жүйенің қалыптасуын қамтамасыз ететін біртұтас кадрлық корпусты қалыптастыру көзі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Спектор М. Эффективность концентрации сельскохозяйственного производства // АПК: экономика, управление. - 2017. - №9. - С.68-77.
2. Спектор М. Эффект концентрации. - Астана: Фолиант, 2018. - 340 с.
3. Shaikin, D.N. Assessment and measurement of the variability of indicators of agricultural labor market of the Republic of Kazakhstan // Проблемы агрорынка. - 2018. - № 4. - РР.196-201.
4. Джусибалиева А.К. Рынок труда в аграрном секторе Казахстана // Проблемы агрорынка. - 2017. - №1. - С.143-147.
5. Сагадиев К.А. Человеческий капитал и факторы роста в Казахстане // Человеческий капитал в Казахстане: состояние и перспективы развития: матер. стажер научный. конф. – Астана, 2013. – 24с.
6. Есимжанова С.Р. Человеческий капитал в Казахстане: состояние и структура // Уровень жизни населения в российские регионы. – 2014. – № 1. – С. 48–56.
7. Экономическая активность населения Казахстана / Статистический сборник. –Астана, 2018–2021 гг.
8. <https://stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/5>
9. <https://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/6>
10. <http://www.24.kz/ru/news/social/item/11563-v-kaz-snizilas-chislennost-selsk-naseleniya>.

ӘОЖ: 330.81 (574)

АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ БҮГІНГІ ТАҢДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Молдашов Нұртай Оразалыұлы

nomtonb1@mail.ru

«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының доценті, э.ғ.к., Астана, Қазақстан

Досмағанбетов Нұрлан Серікұлы

dosmnurlan@yandex.ru

«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының аға оқытушысы, магистр, Астана, Қазақстан

Бүгінгі таңда адами капитал адамның еңбекке қабілеттілігінен және білімінен көрініс табады. Әсіресе, бұл жерде еңбектің маңызы өте жоғары. Адам өзіне және отбасына лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету үшін еңбек етеді. Сондықтан да, еңбек адам өмірінде үлкен орын алады. Ол өмір сүру үшін қажет қаражат көзі, сонымен бірге адамның өзін-өзі дамытуының шарты болып